

УДК 343.95:159.9

О.О. Лазаренко,
кандидат педагогічних наук

ЗАСТОСУВАННЯ СИТУАЦІЙНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОПОРЯДКУ

У статті розглядається питання можливості удосконалення системи профілактики правопорушень шляхом застосування ситуаційної профілактики, яка є одним із методів проблемно-орієнтованої правоохоронної роботи, що має на меті організацію роботи поліції на основі ретельної оцінки всіх елементів її діяльності, спричинюваної на припинення правопорушень.

Ключові слова: система профілактики правопорушень, ситуаційна профілактика, правопорядок.

В статье рассматривается вопрос возможности усовершенствования системы профилактики правонарушений путем применения ситуационной профилактики, которая является одним из методов проблемно-ориентированной правоохранительной работы, имеющей целью организацию работы полиции на основе тщательной оценки всех элементов ее деятельности, направленной на пресечение правонарушений.

Ключевые слова: система профилактики правонарушений, ситуационная профилактика, правопорядок.

Paper discusses the possibility of the improving the crime prevention through the application of situational prevention which is one of the methods of the problem-oriented law enforcement, aimed at the organizing of the police activities based on a thorough estimation of all the elements of its activities aimed at the stopping crime

Keywords: system of crime prevention, situational prevention, right and order.

У структурі правопорядку, який характеризується фактичним правовим станом упорядкованості, врегульованості суспільних відносин і полягає в досягнутому рівні суспільного життя різноманітними юридичними засобами, що ґрунтуються на правовому законі, або, іншими словами, є наслідком реалізації вимог законності [1], окреме місце посідає профілактика правопорушень.

Діяльність будь-якої правоохоронної системи оцінюється її спроможністю забезпечити правопорядок, а саме атмосферу нормального правового життя, що встановлюється в результаті точного і повного здійснення розпоряджень правових норм (прав, свобод, обов'язків, відповідальності) всіма суб'єктами права [2]. Реалізація цього можлива лише за умов додержання режиму законності в суспільстві. Водночас правопорядок – це частина громадського порядку, який охоплює більш широке поняття, оскільки в його зміцненні і підтриманні важлива роль належить усім соціальним нормам.

На міліцію як складову правоохоронної системи держави безпосередньо покладається забезпечення та охорона громадського порядку, запобігання правопорушенням та їх припинення [3].

У своїх працях сучасні дослідники правоохоронної діяльності, такі як О.М. Бандурка, О.Г. Братко, Ю.А. Ведерніков, К.Ф. Гуценко, М.А. Ковальов, В.С. Ковальський, В.Г. Лукашевич, О.А. Мартиненко, В.І. Осадчий, О.Д. Ти-

хомиров, О.В. Тюріна, М.І Хавронюк, В.К. Шкарупа, О.В. Шмоткін, Н.С. Юзикова та інші, доводять неефективність лише тільки оперативного реагування та розслідування “за гарячими слідами” фактів правопорушень. Закордонний досвід реформування правоохоронних структур, зокрема поліції, свідчить, що процеси деполітизації та демілітаризації цих підрозділів майже автоматично призводять до відмови від іміджу “професійних борців зі злочинністю” та переорієнтації поліцейської діяльності здебільшого на профілактику правопорушень [4].

Забезпечити ефективне реагування на протиправні дії, порушення правових норм та норм суспільної поведінки можливо за умов не лише класичного кримінологічного аналізу злочинності за кримінологічними та кримінально-правовими ознаками, такими як види злочинів, спосіб вчинення злочину, засоби, які використовувалися при вчиненні злочину, об'єкти вчинення злочинів, предмети злочинного посягання, розмір спричинених матеріальних збитків, характер зв'язку між учасниками злочину, чисельність злочинної групи тощо [5, 172–178], а й застосування методу **ситуаційної профілактики** правопорушень. Він полягає в *оцінці можливостей зловмисника для вчинення правопорушення* у певних ситуаціях і був запропонований одним з основоположників проблемно-орієнтовного підходу в правоохоронній діяльності Германом Голдстайном. Проблемно-орієнтована правоохоронна робота – це підхід до поліцейської роботи, в рамках якого окремі елементи діяльності поліції (кожен з яких складається з кластера подібних інцидентів – злочинів або правопорушень, які поліція має припинити) розглядаються до найменших дрібничок. Для цього використовуються навички аналітиків-криміналістів та досвід особового складу з тим, щоб одержана інформація допомогла знайти новий, ефективніший шлях до розв'язання проблеми [6]. Для проведення дієвої профілактики правопорушень, важливо знати, на що конкретно необхідно вплинути, щоб зменшити ризик учинення правопорушення до мінімуму.

Оцінку можливостей вчинення правопорушення можна здійснювати, використавши п'ять основних шляхів, що були запропоновані Г. Голдстайном, а саме:

– *змусити правопорушника докладати більших зусиль для вчинення правопорушення* (обладнання додатковими засобами охорони, встановлення відеоспостереження, наближення маршрутів патрулювання до місць концентрації правопорушень);

– *збільшити ризик, на який правопорушник наражається, вчинюючи правопорушення;*

– *зробити результати правопорушення або очікувану вигоду від нього менш привабливими або неможливими* (наприклад, посилити контроль за діяльністю пунктів прийому металобрухту або ломбардів, змінити процедуру продажу залізничних квитків тощо);

– *усунути можливості для відмовок, якими правопорушники можуть “обґрунтовувати” чи виправдовувати свої дії;*

– *послабити або усунути стимули, що можуть приваблювати або схилити до вчинення правопорушення.*

У свою чергу, на основі цих підходів до звуження можливостей вчинення правопорушення були розроблені методи ситуаційної профілактики, на основі двох важливих припущень, що були зроблені на основі результатів класичного аналізу причин і умов учинення злочинів [7].

Перше припущення – людину правопорушником робить нагода (*теорія слушної нагоди*), а друге – правопорушник (або потенційний правопорушник) робить певний вибір, щоб скористатися наявною нагодою (*теорія раціонального вибору*).

Теорія слухної нагоди ґрунтується на тому, що нагода відіграє певну роль у всіх правопорушеннях, а не лише тільки у майнових злочинах. Так, розташування банкоматів в сільській місцевості, а саме в приміщеннях, де існує відкритий доступ до задньої панелі апарату, що дозволяє її демонтувати за допомогою газового різача або електроінструмента, одночасно з відсутністю відеоспостереження відіграє важливу роль у спонуканні до крадіжки. Водночас компонування нічних барів і клубів “грає на руку” розповсюджувачам наркотичних речовин або насильникам.

Нагоди для злочинів є дуже конкретними, зосередженими територіально та в часі. Наприклад, нагода для заволодіння транспортним засобом для використання його для вчинення іншого злочину відрізняється від нагод для заволодіння з метою продажу по запчастинах. Так само спостерігаються розбіжності в нагодах залежно від конкретної адреси, навіть у місцевості з високим ризиком вчинення правопорушень, та часу доби.

Розвиваючи цю теорію, дослідники поліцейної роботи у США [8] також зазначають, що соціальні й технологічні зміни, що відбуваються у суспільстві, також створюють нові нагоди для злочинів: товари найбільш вразливі на етапах “зростання” та “масового маркетингу”, коли попит на них найвищий. Більшість товарів виходять на етап “насичення”, коли вони є у більшості людей, і тоді ймовірність їх потраплення в потенційні об’єкти злочину значно знижується. Як приклад, на початку 90-х років так звана “9” (ВАЗ-2109) мав найбільший попит на “чорному ринку”, а тому був найбільш привабливим для заволодіння транспортним засобом.

Наявність нагод для вчинення правопорушень може залежати і від повсякденної життєвої активності: потенційні злочинці і об’єкти злочинів переміщуються, як того вимагає їх звичайна життєдіяльність. Зокрема, злочинець може відслідковувати шлях жертви (домівка – робота – відпочинок), вивчати розклад дня тощо.

Методи ситуаційної профілактики правопорушень, спрямовані на обмеження нагод, можуть застосовуватися до всіх аспектів повсякденного життя, але при цьому вони мають визначатися з урахуванням конкретних умов. Обмеження нагод зазвичай не призводить до витіснення злочинності: повне витіснення спостерігається дуже рідко, причому за даними багатьох досліджень таке витіснення практично не спостерігається [9]. Водночас треба ураховувати, що цілеспрямоване обмеження нагод на одній території може призвести до зниження або навпаки прогресу рівня злочинності на сусідній території, що пояснюється так званою “дифузійною користю”. Тому важливим є застосування комплексного широкомасштабного підходу до звуження можливостей вчинення правопорушень.

Теорія раціонального вибору [10] складається з двох положень:

- злочинна поведінка передбачає прийняття рішення та здійснення вибору;
- рішення та чинники, що впливають на їхнє ухвалення правопорушниками, значною мірою залежать як від стадії правопорушення, так і від змісту самого правопорушення.

Дослідники Р. Кларк та Д. Корніш [11], розвиваючи теорію раціонального вибору, зазначали, що прийняття рішення та здійснення вибору обумовлюються обмеженням в часі, розумовими здібностями правопорушника та інформацією, якою він володіє, внаслідок чого раціональність зловмисника є “обмеженою”, а не “звичайною”. На їх думку, під час здійснення аналізу процесу прийняття рішення та здійснення вибору правопорушником необхідно ураховувати вид правопорушення, а також по-різному ставитися до рішень, які приймаються на

різних стадіях вчинення правопорушення. Наприклад, слід окремо розглядати рішення, пов'язані з первісною причетністю до правопорушення, та рішення, пов'язані з певною подією, наприклад вибором об'єкта для нападу. Такий підхід, на їх думку, дає змогу більш цілісно вивчати прийняті правопорушником рішення та зроблений ним вибір, а також розширює можливості для аналізу, за результатами якого визначаються відповідні профілактичні заходи.

Отже, використання методу ситуаційної профілактики, як і проблемно-орієнтовного підходу, дозволяє вивчити ситуацію вчинення правопорушень так, щоб максимально збільшити ефективність профілактичного впливу, а також оцінювати результативність нових підходів, забезпечити доведення результатів їхнього застосування до інших працівників, і надає можливість системно визначити, які підходи працюють, а які ні [12]. Він є закономірним розвитком традиційного підходу до здійснення кримінологічного аналізу причин та умов учинення правопорушень і може сприяти виведенню на значно ефективніший рівень організації профілактики правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : Підручник / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
3. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 4. – Ст. 20.
4. Мартиненко О.А. Основні принципи реформування органів внутрішніх справ / О.А. Мартиненко // Право України. – 2009. – № 10. – С. 139–144.
5. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М., 1980. – С. 172–178.
6. Goldstein H. Problem-Oriented Policing / Goldstein Herman. – Pfiladelphia, 1990.
7. Міліція і громада / Рональд В. Гленсор, Гаррі Корднер, Джеймс Ф. Альбрехт, Роберт Пікок, А. Леухіна // Матеріали тренінгу в рамках спільного проекту МВС України та відділу з правоохоронних питань Посольства США в Україні з питань вдосконалення практики взаємодії органів внутрішніх справ з населенням (16–25 липня 2013, м. Хмельницький). – 2013. – 75 с.
8. Policing communities : understanding crime und solving problems : an anthology. – Ronald W. Glensor, Kenneth J. Peak, Mark E. Correia. – Roxbury Pub., 2000. – 321 p.
9. Корднер Г. Сучасна правоохоронна діяльність / Г. Корднер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gcordner.wordpress.com>.
10. Clarke, Ronald R. (ed.) (1997). Situational Crime Prevention : Successful Case Studies. Second Edition. New York : Harrow and Heston [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ISBN 0-911577-39-4.
11. Cornish D. & Clark R. Understanding crime displacement : An application of rational choice theory. Criminology, 25(4), 1987. – P. 933–947
12. Scott M. Problem-Oriented Policing : Reflections on the First 20 Years / Michael Scott [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.popcenter.org/library/reading/pdfs/reflectionsfull.pdf>.

Отримано 21.04.2014